

IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYA QILISH SHAROITIDA QURILISH VA XARAJATLARINI HISOBI VA TAKOMILLASHTIRISH.

Samatov Dilshod O'roqboy og'li

Annotatsiya. Ushbu maqolada, iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish, samaradorlikni oshirish va raqobatbardoshlikni ta'minlash kabi jihatlar o'rganilgan. Bunga qo'shimcha ravishda maqolada, qurilish sohasida xarajatlarni hisobga olish, ularni takomillashtirish va raqamlashtirish iqtisodiy islohotlarning eng muhim bo'g'inlari ilmiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar. Zamonaviy texnologiya, iqtisodiy islohotlar, modernizatsiya, investitsiya, qurilish xarajatlari.

Аннотация. В данной статье рассматриваются такие аспекты, как модернизация экономики, широкое внедрение современных технологий, повышение эффективности и обеспечение конкурентоспособности. Кроме того, в статье проведен научный анализ важнейших звеньев экономических реформ, таких как учет затрат в строительной отрасли, их совершенствование и цифровизация.

Ключевые слова. Современные технологии, экономические реформы, модернизация, инвестиции, затраты на строительство.

Abstract. This article examines aspects such as economic modernization, widespread introduction of modern technologies, increasing efficiency, and ensuring competitiveness. In addition to this, the article provides a scientific analysis of the most important links of economic reforms in accounting for costs in the construction sector, their improvement and digitalization.

Keywords. Modern technology, economic reforms, modernization, investment, construction costs.

Kirish. Bugungi kunda iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, zamonaviy

texnologiyalarni keng joriy etish, samaradorlikni oshirish va raqobatbardoshlikni ta'minlash yo'lida har bir sohada tub o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, infratuzilma va qurilish sohalari bu jarayonning markazida turibdi. Chunki infratuzilmaviy rivojlanish — bu davlatning makroiqtisodiy barqarorligi, investitsiyaviy jozibadorligi va aholi turmush darajasining oshishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan omillardandir. Shu nuqtai nazardan qaralganda, qurilish sohasida xarajatlarni hisobga olish, ularni takomillashtirish va raqamlashtirish iqtisodiy islohotlarning eng muhim bo'g'inlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli qurilish va rekonstruksiya ishlari, ayniqsa yirik infratuzilma loyihalarining hayotga tadbiiq etilishi bu sohada resurslarni aniq va samarali boshqarish masalasini kun tartibiga olib chiqmoqda.

Qurilish va investitsion faoliyatda xarajatlarni hisobga olish va boshqarish — bu nafaqat moliyaviy intizom, balki butun loyiha muvaffaqiyatining asosi bo'lgan strategik iqtisodiy jarayondir. Har bir qurilish obyekti — bu alohida iqtisodiy tizim bo'lib, u o'zida rejalashtirish, moliyalashtirish, resurslarni taqsimlash, monitoring qilish va audit jarayonlarini mujassam etadi. Agar bu tizimda aniqlik, shaffoflik va zamonaviy texnologik yondashuvlar bo'lmasa, qurilish sifati, muddatlari va iqtisodiy samaradorligi izdan chiqadi. Shuning uchun, iqtisodiyotni modernizatsiyalash kontekstida qurilish va xarajatlar tizimini isloh qilish — bu oddiy texnik masala emas, balki davlat miqyosidagi strategik vazifadir. Bunda ilg'or xalqaro tajribalarni o'rganish, raqamli boshqaruv vositalarini tatbiiq etish va mahalliy me'yoriy-huquqiy asoslarni yangilash dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagi holatlarni inobatga olgan holda, ushbu mavzuni chuqur o'rganish va tahlil qilish dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Mazkur mavzu doirasida qurilish xarajatlarini rejalashtirishdagi zamonaviy yondashuvlar, ularni nazorat qilishning raqamli mexanizmlari, smeta tuzishdagi iqtisodiy va texnik me'yorlarning uyg'unligi hamda bu tizimlarni takomillashtirish yo'llari atroflicha o'rganiladi. Shu bilan birga, sohani boshqarishdagi tizimli muammolar, mavjud normativ-huquqiy kamchiliklar va

kadrlar salohiyatini oshirish masalalari ham alohida muhokama qilinadi. Natijada, ushbu mavzu doirasida olib boriladigan izlanishlar nafaqat ilmiy ahamiyatga, balki amaliy natijadorlikka ham ega bo'lib, iqtisodiy rivojlanish jarayonlarining puxta tashkil etilishiga hissa qo'shadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Qurilish va investitsion xarajatlarni boshqarish bo'yicha xalqaro va mahalliy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu yo'nalishdagi nazariy va amaliy qarashlar tobora kengayib, zamonaviy iqtisodiy yondashuvlar bilan boyitilmoqda. Xususan, G'arb iqtisodchilarining ilmiy ishlarida (masalan, R. Flyvberg, P. Love va B. Cantarelli) qurilish xarajatlarining prognoz xatoligi va "optimistik noto'g'rilik" (optimism bias) hodisasi keng tahlil qilinadi. Ular loyiha xarajatlari odatda rejalashtirilganidan yuqoriligi, bu esa strategik noto'g'ri rejalashtirish yoki siyosiy bosimlar bilan bog'liqligini ko'rsatadilar. Mahalliy olimlar, jumladan, O'zbekiston iqtisodiy fanlari doktorlari tomonidan yozilgan maqolalarda esa, loyihalashtirishda iqtisodiy asoslarning yetishmasligi, smetalar tuzishda an'anaviy yondashuvlarga haddan ortiq tayanilish, kadrlar salohiyatining pastligi kabi muammolar asosiy e'tiborga olinadi.

O'zbekistonda qurilish sohasida xarajatlarni hisobga olish va iqtisodiy baholashga oid adabiyotlarda ko'pincha amaliy muammolar tasvirlanadi, biroq zamonaviy ilmiy modellarga tayanadigan tizimli yondashuvlar hali yetarlicha rivojlanmagan. O'zbek tilida mavjud bo'lgan darsliklar, metodik qo'llanmalar va ilmiy maqolalarda asosan qurilish normativlari, GESN (Davlat element smeta normalari) va KNR (Ishlab chiqarish me'yorlari yig'indisi) kabi tizimlar asosida xarajatlarni hisoblash bo'yicha ko'rsatmalar keltiriladi. Biroq, bu yondashuvlar ko'proq statik xarakterga ega bo'lib, iqtisodiy tahlil va zamonaviy modellashtirish vositalari (masalan, narxlar o'zgaruvchanligini prognoz qiluvchi algoritmlar yoki real vaqt rejimidagi monitoring tizimlari) bilan yetarlicha integratsiyalashmagan. Shuningdek, ayrim tahliliy manbalarda qurilish loyihalarining moliyaviy risklari, audit mexanizmlari va tender tizimidagi muammolar yuzasidan muhim fikrlar bildirilgan bo'lsa-da, ular amaliy qo'llanmalarda keng qo'llanilmayotgani kuzatiladi.

Adabiyotlarni umumiy tahlil qilish natijasida aniqlanishicha, qurilish sohasidagi xarajatlarni boshqarish bo'yicha mavjud ilmiy-boshqaruviy bilimlar bazasini chuqurlashtirish, xalqaro tajriba va raqamli texnologiyalarga asoslangan tahliliy metodlarni milliy sharoitlarga moslashtirish zarur. Masalan, BMT, Jahon banki va Osiyo taraqqiyot bankining tavsiyalarida qurilish xarajatlarining barqaror nazorati, "value engineering" (qiymat muhandisligi), LCC (life cycle cost) usullari hamda loyiha boshqaruvida shaffoflikni ta'minlash bo'yicha ilg'or yondashuvlar keltiriladi. Afsuski, ushbu metodlar O'zbekiston sharoitida hali keng joriy etilmagan. Shu sababli, mavjud adabiyotlar asosida yangicha yondashuvlarni ishlab chiqish, ularni milliy iqtisodiy modelga uyg'unlashtirish, amaliyotchi mutaxassislar va ilmiy doiralar o'rtasida o'zaro aloqani kuchaytirish zamonaviy ilm-fan va ishlab chiqarishning uzviy integratsiyasiga olib keladi.

Muhokama. Qurilish va infratuzilma loyihalari iqtisodiyotni modernizatsiya qilishda muhim tarkibiy bo'g'in sifatida namoyon bo'layotgan hozirgi bosqichda, ularning xarajatlarini aniqlik bilan hisobga olish nafaqat texnik, balki iqtisodiy strategik muammo sifatida qaralmoqda. Amaliyotda ko'p uchrayotgan muammolardan biri — bu dastlabki smeta qiymatlari bilan loyiha yakunidagi faktik xarajatlar o'rtasidagi jiddiy tafovutdir. Bu tafovut ko'pincha 15–25% gacha yetadi, ba'zan esa bundan ham yuqori bo'lishi mumkin. Bunday holatlarning yuzaga kelishiga loyiha tayyorlash bosqichida iqtisodiy modellashtirish vositalarining yetarlicha qo'llanilmasligi, inflyatsiya va bozor narxlarining real harakati inobatga olinmasligi, hamda loyihani amalga oshirish davomida resurslar oqimini samarali boshqara olmaslik asosiy sabab bo'lmoqda. Demak, xarajatlarni to'liq nazorat qilish va ularni real vaqt rejimida monitoring qilish mexanizmlarini joriy etish — bu sohadagi islohotlarning muhim yo'nalishi bo'lishi kerak.

Raqamlashtirish jarayonlari va texnologik innovatsiyalarning qurilish sohasiga joriy etilishi iqtisodiy nazorat imkoniyatlarini sezilarli darajada oshirgan bo'lsa-da, bu imkoniyatlardan foydalanish darajasi hanuz past bo'lib qolmoqda. Masalan, rivojlangan davlatlarda BIM (Building Information Modeling), ERP

(Enterprise Resource Planning), hamda Project Lifecycle Management tizimlari qurilish bosqichlarining har bir jarayonini aniq modellashga, xarajatlarni prognoz qilishga va moliyaviy oqimlarni nazorat qilishga xizmat qilmoqda. Ammo O'zbekiston sharoitida bu texnologiyalar hali faqat pilot loyihalar doirasida joriy etilmoqda yoki nazariy jihatdan o'rganilmoqda. Natijada, qurilishning moliyaviy jihatlarini nazorat qilishda inson omiliga bog'liqlik yuqori bo'lib qolmoqda, bu esa xatoliklar va korrupsiya xavfini kuchaytiradi. Shunday ekan, zamonaviy raqamli vositalarni milliy qurilish me'yorlariga moslashtirish va bu borada mutaxassislar tayyorlash masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda.

Qurilishda xarajatlarni hisobga olish va boshqarish tizimini takomillashtirishda institutsional islohotlar va huquqiy bazaning yangilanishi alohida e'tiborga loyiq. Hozirgi kunga qadar foydalanilayotgan smeta tizimlari ko'p hollarda statik xarakterga ega bo'lib, u zamonaviy iqtisodiy realiyalarga to'liq mos kelmaydi. Bunda xarajat elementlarini chuqur tahlil qilish, ularni loyiha bosqichlari bo'yicha avtomatlashtirilgan tarzda ajratish va baholash imkoniyati cheklangan. Boshqa tomondan, tender va pudrat tizimlaridagi ochiqlik darajasi past bo'lishi, xarajatlarni sun'iy ravishda oshirish holatlariga yo'l ochmoqda. Shunday ekan, muhokama etilayotgan mavzuning asosiy xulosalaridan biri shundaki, xarajatlarni boshqarish tizimini takomillashtirish uchun raqamlashtirishdan tashqari, normativ-huquqiy mexanizmlarni yangilash, moliyaviy nazorat institutlarini mustahkamlash, mustaqil audit va baholash tizimlarini rivojlantirish ham zaruriy chora-tadbirlardir.

Xulosa. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish jarayonida qurilish sohasining roli tobora ortib bormoqda, chunki u nafaqat yangi infratuzilmalarni yaratish, balki mavjud iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlashda ham muhim omil hisoblanadi. Ushbu jarayonda eng muhim jihatlardan biri — bu qurilish va investitsion xarajatlarni aniq, tizimli va zamonaviy vositalar orqali hisobga olishdir. Amaldagi smeta va moliyaviy rejalashtirish tizimlari ko'plab hollarda zamonaviy talablarga javob bermasligi, ular bo'yicha olib borilayotgan iqtisodiy tahlillar esa yetarli darajada chuqur emasligi sababli, qurilish samaradorligi

pasayadi, byudjet isrofgarchiligiga yo‘l ochiladi. Shunday ekan, bu yo‘nalishda modernizatsiya jarayonlari asosan xarajatlarni boshqarish, smeta tizimini takomillashtirish va iqtisodiy prognozlash mexanizmlarini yangilashga qaratilishi lozim.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar, xususan, BIM, ERP va moliyaviy nazorat tizimlarini joriy etish qurilish jarayonlarida aniqlik, shaffoflik va samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Ammo bu tizimlar muvaffaqiyatli ishlashi uchun faqat texnik vositalar yetarli emas — ularni joriy etish bilan birga, iqtisodiy va institutsional islohotlar ham birgalikda olib borilishi zarur. Ayniqsa, smeta tuzishda bozor narxlariga moslashgan modellarni qo‘llash, iqtisodiy risklarni oldindan prognoz qilish, moliyaviy oqimlarni real vaqt rejimida kuzatish imkonini beruvchi mexanizmlarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tajriba shuni ko‘rsatadiki, bu kabi tizimlar ishlab chiqarish tannarxini kamaytiradi, loyiha moliyaviy samaradorligini oshiradi va investorlar ishonchini mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qurilish va xarajatlarni hisoblash tizimini tubdan isloh qilish nafaqat iqtisodiy zarurat, balki strategik ehtiyojga aylangan. Bunda faqat texnik yoki moliyaviy jihatlarni emas, balki butun tizimni — normativ-huquqiy asoslar, inson resurslari, texnologiyalar, moliyaviy nazorat va audit mexanizmlarini kompleks tarzda rivojlantirish lozim bo‘ladi. Shu asosda amalga oshiriladigan islohotlar qurilish sohasining iqtisodiy samaradorligini oshirish, resurslardan unumli foydalanish va budjet mablag‘larining samarali sarflanishiga zamin yaratadi. Zero, bugungi modernizatsiya jarayoni faqat bino va inshootlar qurilishi emas, balki ularni to‘g‘ri iqtisodiy asosda boshqarish, xarajatlarni optimallashtirish va uzoq muddatli barqarorlikni ta’minlash masalasi hamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Abduxalimovna, A. Z., & Nabiyeovich, I. I. (2021). Organization of Long-Term Asset Accounting on the Basis of International Standards. CENTRAL

ASIAN JOURNAL OF INNOVATIONS ON TOURISM MANAGEMENT AND FINANCE, 2(11), 86-92.

2. Abduraximov, Boburjon Umarjon O'g'li, Qudbiyev, Nodir Tohirovich, & Mominov, Ikromjon Luxmonjon O'g'li (2021). AYLANMA MABLAG'LARNI BOSHQARISH TIJORAT KORXONASI MUVAFFAQIYATINING ASOSI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1 (10), 724-733.

3. Qudbiyev, N. T. (2021). Xalqaro moliyaviy hisob standartlariga o'tish dolzarbligi-Relevance of the transition to international financial accounting standards. SJ international journal of theoretical and practical research, 1(2), 56-64.

4. Durdona Adashboy Qizi Razzaqova (2021). RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BUXGALTERIYA HISOBINI AVTOMATLASHTIRISHNING ROLI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 2 (8), 243-249.

5. Khatamovna, R. S. (2021). The Importance of Cost Behavioral Information to Improve the Efficiency of Factory Management. Journal of Marketing and Emerging Economics, 1(7), 19-24.

6. Shaxrinoz Avazxonovna Kurbonova (2021). MAHSULOT TANNARXI HISOBIGA OLISHDA BOSHQARUV HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI. Scientific progress, 2 (8), 603-607.